

Євген Онисько,
головний спеціаліст департаменту науково-
технічного забезпечення
та енергоефективності промисловості
Міністерства промислової політики України

Державне регулювання у сфері раціоналізаторської діяльності в Україні

У статті розкривається актуальна проблема державного регулювання шляхом інституційного забезпечення стимулювання раціоналізаторської діяльності в Україні. Проаналізовано нормативно-правового забезпечення раціоналізаторської діяльності в Україні, основні показники впровадження у виробництво раціоналізаторських пропозицій. Запропоновано шляхи вирішення проблемних питань у цій сфері. *Ключові слова:* інтелектуальна власність, інтелектуальна діяльність, національне законодавство, раціоналізаторська пропозиція, раціоналізаторська діяльність.

Article reveals the actual problem of state regulation by providing institutional incentives rationalization activities in Ukraine. The analysis of regulatory legal provision rationalization activities in Ukraine is carried out. The main indicators of the introduction of the improvement proposals are analysed. Ways for overcoming of problem questions in this sphere are offered. *Key words:* intellectual property, intellectual activity, domestic legislation, improvement proposal, rationalization activities.

В умовах світової економічної кризи особливої актуальності набуває проблема підвищення ефективності використання інтелектуального потенціалу країни, зокрема у сфері раціоналізаторської діяльності.

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сьогодні в Україні, помітно знизилася активність раціоналізаторської діяльності і зменшився її вплив на удосконалення виробничих процесів та підвищення їх ефективності. Недосконалість інституціонального забезпечення розвитку сфери раціоналізаторської діяльності є однією з причин цього негативного явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій і виділення невирішених раніше проблем. Теоретичні та практичні аспекти проблем у сфері раціоналізаторської діяльності розглянуті в багатьох працях вчених і фахівців, зокрема: Г.О.Андрощука, О.Б.Бутнік-Сіверського, П.М.Цибульова, М.М.Бельдія, А.П.Бутяєвої [1-3].

Однак унаслідок неврегульованості питань з реалізації майнових прав на раціоналізаторські пропозиції послаблений мотиваційний фактор у сфері раціоналізаторської діяльності.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз раціоналізаторської діяльності в Україні, спрямований на виявлення недоліків державного регулювання у сфері раціоналізаторської діяльності, а також вироблення пропозицій щодо їх подолання.

Мета конкретизується в таких завданнях:

- проаналізувати нормативно-правове забезпечення раціоналізаторської діяльності в Україні;
- дослідити основні показники впровадження у виробництво раціоналізаторських пропозицій;
- виробити пропозиції щодо вирішення проблемних питань у сфері раціоналізаторської діяльності.

Вклад основного матеріалу досліджень. Нормативно-правовими актами, що регулюють відносини щодо раціоналізаторських пропозицій в Україні, є Цивільний кодекс України (ЦКУ) та Тимчасове положення про правову охорону об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій в Україні, яке затверджене Указом Президента України від 18 вересня 1992 р. № 479/92 (далі - Тимчасове положення) (із відповідними змінами) [4; 5].

У главі 41 "Право інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію" Цивільного кодексу України наводиться визначення поняття раціоналізаторської пропозиції та її об'єктів, зазначаються обсяг правової охорони раціоналізаторської пропозиції, суб'єкти права інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію.

Відповідно до ст. 481 ЦКУ раціоналізаторською пропозицією є визнана юридичною особою пропозиція, яка містить технологічне (технічне) або організаційне рішення у будь-якій сфері її діяльності. Об'єктом раціоналізаторської пропозиції може бути матеріальний об'єкт або процес.

Обсяг правової охорони раціоналізаторської пропозиції визначається її описом, а також кресленнями, якщо вони подані (ст. 482 ЦКУ).

У ст. 483 ЦКУ зазначено, що суб'єктом права інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію є її автор та юридична особа, якій ця пропозиція подана, тобто

правовідносини щодо раціоналізаторської пропозиції можуть існувати лише стосовно юридичної особи, якій вона подана.

Автор раціоналізаторської пропозиції має право на добросовісне заохочення від юридичної особи, якій ця пропозиція подана. Юридична особа, яка визнала пропозицію раціоналізаторською, має право на використання цієї пропозиції у будь-якому обсязі (ст. 484 ЦКУ).

Хоча в Тимчасовому положенні не наводиться визначення поняття "раціоналізаторська пропозиція", проте встановлюються критерії, за якими пропозиція визнається раціоналізаторською. Отже, раціоналізаторською визнається пропозиція, що є новою і корисною для підприємства, якому вона подана, і передбачає створення або зміну конструкції виробів, технології виробництва і застосування техніки або складу матеріалів. Раціоналізаторська пропозиція є новою для підприємства, якому вона подана, якщо згідно з наявними на певному підприємстві джерелами інформації ця або тотожна поданій пропозиція не була відома настільки, що достатньо для її практичного використання. Не визнається обставиною, що впливає на новизну раціоналізаторської пропозиції, її використання за ініціативою автора протягом не більше ніж 3 місяці до подання заяви.

Раціоналізаторська пропозиція є корисною для підприємства, якому вона подана, якщо її використання дає змогу підвищити економічну ефективність або одержати інший позитивний ефект цим підприємством.

Не визнаються раціоналізаторськими пропозиції, які знижують надійність та інші показники якості продукції або підвищують рівень забруднення навколишнього середовища.

Згідно з п. 10 Тимчасового положення автором раціоналізаторської пропозиції визнається фізична особа, творчою працею якої вона створена. У разі, якщо раціоналізаторська пропозиція створена спільною творчою працею кількох фізичних осіб, усі вони визнаються співавторами. Порядок користування правами на раціоналізаторську пропозицію, створену у співавторстві, визначається угодою між авторами.

Слід зазначити, що не визнаються авторами фізичні особи, які не зробили особистий творчий внесок у створення раціоналізаторської пропозиції, надали автору тільки технічну, організаційну чи матеріальну допомогу або сприяли оформленню

прав на раціоналізаторську пропозицію та її використанню. Авторів раціоналізаторської пропозиції належить право авторства, яке є невідчужуваним особистим правом. Авторство на раціоналізаторську пропозицію охороняється безстроково.

Зауважимо, що виникає багато непорозумінь у відносинах між автором раціоналізаторської пропозиції і підприємством унаслідок відсутності в договорі посилання на конкретну методику визначення доходу, прибутку тощо. Тому доцільно розробити сучасну методику розрахунку економічної ефективності від використання раціоналізаторської пропозиції та конкретно визначатись із цим при укладанні відповідних договорів.

На сьогодні для розрахунку розміру винагороди можуть бути використані такі методичні матеріали [2; 3]:

1. "Визначення прибутку від використання об'єктів промислової власності" (Методичні рекомендації, затверджені наказом Держпатенту України від 26 серпня 1998 р. № 80).

2. "Методика (основные положения) определения экономической эффективности использования в народном хозяйстве новой техники, изобретений и рационализаторских предложений", затверджена постановою Державного комітету Ради Міністрів СРСР у справах науки і техніки, Держпланом СРСР, Академією наук СРСР, Державним комітетом у справах винаходів і відкриттів СРСР від 14 лютого 1977 р. № 48/16/13/3.

3. "Тимчасова методика (основні положення) визначення доходу від використання винаходів і раціоналізаторських пропозицій", затверджена головою Держпатенту України 1 грудня 1992 р.

Але внаслідок того, що Методичні рекомендації та Тимчасова методика не були зареєстровані в Міністерстві юстиції України, вони мають рекомендаційний характер і не є обов'язковими для використання, якщо це не передбачено умовами договору між автором раціоналізаторської пропозиції та підприємством.

Залишається невирішеним питання щодо "добросовісного заохочення". Хоча Цивільним кодексом України (ст. 484 ЦКУ) встановлено право автора на винагороду за використання раціоналізаторської пропозиції, а саме "автор раціоналізаторської пропозиції має право на добросовісне заохочення від юридичної особи, якій ця пропозиція подана", однак ЦКУ не містить

визначення того, що слід розуміти під поняттям "добросовісне заохочення". Також не встановлено строк, протягом якого автор раціоналізаторської пропозиції має право на добросовісне заохочення та порядок набуття юридичною особою права на використання. Не вказано і те, яким документом засвідчуються права автора на раціоналізаторську пропозицію, що видається юридичною особою автору визнаної ним раціоналізаторської пропозиції.

Важливо також зазначити, що для сплати винагороди автор раціоналізаторської пропозиції має укласти з підприємством, яке планує її використовувати, відповідний договір. У Тимчасовому положенні не визначено, на якому етапі такий договір укладається, а досвід застосування аналогічної норми щодо укладення договорів про виплату винагороди авторам винаходів показав необхідність урегулювання цієї норми на законодавчому рівні.

При аналізі основних показників впровадження у виробництво раціоналізаторських пропозицій звернемося до даних Державного департаменту інтелектуальної власності Міністерства освіти і науки України та Державного комітету статистики України [6; 7].

Зауважимо, що зберігається тенденція щодо зменшення кількості впроваджених у виробництво раціоналізаторських пропозицій: порівняно з 2007 р. їх число зменшилось на 13,8%, з 2006 р. на 20,5%.

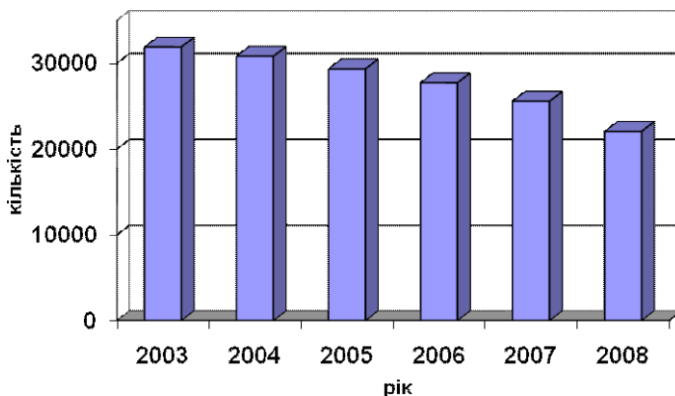
Показники використання підприємствами України раціоналізаторських пропозицій наведені на рисунку.

Найбільше раціоналізаторських пропозицій використано на підприємствах промисловості (42,3%) і транспорту та зв'язку (31,5%), а також на підприємствах Дніпропетровської (21,6%), Донецької (19,3%) областей та м. Києва (30,4%).

Спостерігається чітка тенденція до зменшення використання підприємствами винаходів та раціоналізаторських пропозицій.

Проблемним питанням, яке потребує негайного вирішення, є визначення центрального органу виконавчої влади, що буде вирішувати проблеми раціоналізаторської діяльності. Ці функції має взяти на себе Державний департамент інтелектуальної власності Міністерства освіти і науки України та галузеві міністерства. Необхідно внести в положення галузевих

міністерств завдання щодо реалізації державної політики у сфері раціоналізаторської діяльності. Важливим залишається налагодження співпраці громадських професійних організацій з органами державної влади у сфері раціоналізаторської діяльності.

Використання підприємствами України раціоналізаторських пропозицій

Висновки і пропозиції. Виникає необхідність приведення у відповідність з положеннями ст. 92 Конституції України норми ст. 482 Цивільного кодексу України щодо суб'єктів права власності, майнових прав інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію. Відповідно до ст. 92 Конституції України питання власності регулюються законодавством. Статтею 483 визначено, що суб'єктом права інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію є її автор та юридична особа, якій ця пропозиція подана. Однак не визначено, в якому порядку та обсязі належні авторові майнові права інтелектуальної власності переходять від фізичної до юридичної особи, що потребує законодавчого врегулювання. Доцільно також трактувати поняття та зміст добросовісного заохочення, на яке автор має право відповідно до ст. 484 Цивільного кодексу України. Також потребує визначення сутність поняття спільного володіння майновими правами на об'єкт інтелектуальної власності.

Важливим залишається питання стимулювання раціоналізаторської діяльності в Україні. Саме реалізація майнових прав інтелектуальної власності на раціоналізаторську

пропозицію є потужним стимулом, що позитивно впливає на виробництво.

Таким чином, сучасне законодавство України у сфері інтелектуальної власності досить повно регулює правовідносини щодо раціоналізаторських пропозицій, водночас існує кілька проблем, що потребують вирішення на законодавчому рівні. Тому доцільно розглянути можливість розробки проекту Закону України "Про раціоналізаторську діяльність", який дасть змогу вирішити зазначені проблеми. Це і може становити напрями подальших наукових пошуків порушених питань.

Список використаних джерел

1. Управління інтелектуальною власністю / [П. М. Цибулько, В. П. Чеботарьов, В. Г. Зінов, Ю. Суїні] ; за ред. П. М. Цибульова : монографія. - К. : КІС, 2005. - 448 с.

2. Бельдій М. М. Раціоналізаторська пропозиція як об'єкт правової охорони / М. М. Бельдій // Інтелектуальна власність : наук.-практ. журн. - 2007. - № 8. - С. 18-21.

3. Бутяєва А. П. Нормативно-правове регулювання раціоналізаторської діяльності в Україні / А. П. Бутяєва // Інтелектуальна власність : наук.-практ. журн. - 2009. - № 4. - С. 66-72.

4. Цивільний кодекс України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15>

5. Тимчасове положення про правову охорону об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій в Україні: Указ Президента України від 18 верес. 1992 р. № 479/92. - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=479%2F92>

6. Річний звіт Державного департаменту інтелектуальної власності за 2008 рік. - Режим доступу : http://www.sdip.gov.ua/t/docs/zvit_ua8.pdf

7. Інноваційна діяльність промислових підприємств (Аналіт. матеріали Держ. ком. статистики України). - Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua